

YKS

TÜRKÇE

KONU MODÜLÜ

Çözümlere Ulaşmak İçin
QR Kodu Okutunuz.

- › Sözcükte Anlam
- › Söz Öbeklerinde Anlam
- › Sözcükte Yapı

HANGİ MODÜLDE NELER ÖĞRENECEĞİZ ?

MODÜL 1

- › Sözcükte Anlam
- › Söz Öbeklerinde Anlam
- › Sözcükte Yapı

MODÜL 2

- › Cümlede Anlam ve Anlatım
- › Anlatımın Temel Nitelikleri ve Anlamla İlgili Anlatım Bozuklukları
- › Ses Bilgisi
- › Yazım Kuralları

MODÜL 3

- › Noktalama İşaretleri
- › Paragrafta Anlatım
- › Paragrafta Yapı
- › Paragrafta Anlam

MODÜL 4

- › Adlar (İsimler)
- › Ön Adlar (Sıfatlar)
- › Adıllar (Zamirler)
- › Zarflar (Belirteçler)
- › Edat (İlgeç) - Bağlaç - Ünlem

MODÜL 5

- › Fiiller (Eylemler)
- › Fiilimsiler (Eylemsiler)

MODÜL 6

- › Cümlenin Ögeleri
- › Fiilde (Eylemde) Çatı

MODÜL 7

- › Kelime Grupları (Sözcük Öbekleri)
- › Cümle Türleri
- › Dil Bilgisiyle İlgili Anlatım Bozuklukları
- › İletişim, Dil ve Kültür

MODÜL 8

- › Deneme Sınavları

SÖZCÜK

- Duygular, düşünceler, dilekler, bilgiler sözlü ve yazılı iletişimde dil yardımıyla aktarılır. Bu aktarım, anlamlı ses birlikleri olan sözcüklerle gerçekleştirilir.
- **Sözcük** (kelime) dilin anlamlı en küçük birimidir. Sözü ve onun yüzey üzerinde özel işaretlerle gösterilmesiyle oluşan yazının yani tümüyle **dilin temel birimi sözcüktür**.
- Sözcük öbekleri, cümleler, paragraflar sözcüklerden oluşur.

SÖZCÜKTE ÇOK ANLAMLILIK

- Başlangıçta tek anlam ifade eden birçok sözcük, zamanla çeşitli yöntemlerle değişik anlamlar kazanmıştır. Bu yüzden dilimizde tek anlamlı sözcük, yok denecek kadar azdır.
- Kullanım alanı dar olan, yan ve mecaz anlam yüklenmeyen sözcüklerin birden fazla anlamı yoktur: ataşe, albay, bitki, çenebaz, gişe, kurnaz, tümeç...
- Sözcüklerin çok anlamlılığı cümle içindeki kullanımında kendini belli eder.

ara	
İki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, aralık, boşluk, mesafe	Balkonların arası iki metre kadardı.
İki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla	On beş günlük aradan sonra yeniden görüşmeye kadar verdik.
Kişilerin veya toplulukların birbirine karşı olan durumu veya ilgisi	Aramız son günlerde pek iyi sayılmazdı.
İç	Aranızda dışarıya bilgi sızdıran birileri olduğu belli.

çizmek	
Çizgi çekmek	Masayı yerleştireceğin alanı belirlemek için önce o bölgeyi çizersin .
Resmini yapmak, resmetmek	Çocuğu en doğal hâliyle çizmek istedim.
Çizgiler hâlinde belirtmek, desenini yapmak	Krokiyi çizerken bazı ayrıntıları es geçmiş.
Çizgi biçiminde yaralamak	Bıçak elimi çizince ince bir sızı hissettim.
Geçersiz kılmak için üzerine çizgi çekmek	Yazımı yanlış olan sözcükleri çizeceksiniz .

Bilgi Notu

Sözcüklerin anlamları sözlükte maddeler hâlinde sıralanır. Örneğin “ağarmak” sözcüğü *TDK Türkçe Sözlük*’te şu şekilde yer almaktadır.

• ağarmak

1. **nesnesiz**
♦ beyazlaşmak:
“Sakalı ağardı fakat gönlü kocamadı.” Nabizade Nazım
2. **nesnesiz**
♦ aydınlanmak:
“Selim çıkını aldı, güneşte ağaran patika yolunu tuttu.” Halikarnas Balıkcısı
3. **nesnesiz** Rengi solmak.

Örnek 1 TYT/2023

- **açmak:** Yakışmak, güzel göstermek.
- **basamak:** Derece, aşama, kerte, evre.
- **çekmek:** Güç durumlara dayanmak, katlanmak.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “açmak, basamak, çekmek” sözcükleri belirtilen anlamlarını karşılayacak şekilde kullanılmıştır?

- A) Başarının basamaklarını tırmanırken pek çok zorluk çeken öğrenci, kendini açtığına inandığı beyaz elbisesiyle diplomasını aldı.
- B) Çetin kış şartlarının daha çekilebilir olması için evin basamaklarına döşenen kilimler içimizi açıyordu.
- C) Kilitli tahta kapıyı açıp basamaklardan ağır ağır inen kedi, çıkardığı seslerle tüm dikkatleri üzerine çekti.
- D) Rüzgâr, bulutları eteklerinden çekerek havanın açmasını ve gökyüzünde basamak basamak gökkuşağının oluşmasını sağlamıştı.
- E) Okuldan dönen kardeşim, defterini açarak ödevini yapmaya başlamış ve sayı basamakları konusunda çektiği zorlukların üstesinden gelmişti.

Örnek 2 TYT/2024

Araştırmacılar doğada bulunmanın sağlığa olan faydalarına işaret ediyor (dikkat çekiyor). Açık I
alanlarda vakit geçirmenin ruh sağlığı üzerinde koruyucu (önleyici) bir etkisi olduğunu, bu durumun II
aynı zamanda ruhsal direnci (dayanıklılığı) III
artıracağını söylüyor. Araştırmacıların bulguları ışığında (kılavuzluğunda) planlamalar yapılırken IV
doğayla temasın sağlanacağı unsurların bu planlara dâhil edilmesinin (içine katılmasının) önemi V
ortaya çıkıyor.

Bu parçada numaralanmış sözlerden hangisinin anlamı parantez () içinde verilen açıklamayla uyuşmamaktadır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Örnek 3 TYT/2024

Kimi yazarlar romanın toplum hayatındaki aksaklıkların ortadan kalkmasına yardım etmesini, ---- isterken kimileri ise romanın bir toplum bilimi kitabı değil bir sanat eseri olduğunu, ondan ancak ---- beklenebileceğini ileri sürer.

Bu cümlede boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) doğru yolu göstermesini - edebî güzelliğin
B) gerçekleri yansıtmayı - kılavuzluk yapmasının
C) güzellikleri anlatmasını - kusursuz dil kullanımının
D) ironiyi öne çıkarmasını - iyi bir anlatımın
E) geleneği aktarmasını - mantıksal bir akışın

Örnek 4 TYT/2022

Özellikle nezle veya grip olduğumuzda gündüz saatlerinde görece (genellikle) daha iyi hissederken gece olduğunda I
hastalık belirtilerini (göstergelerini) daha şiddetli hissederiz. II
Bunun nedeni, vücudun bağışıklık sisteminin belli bir düzen III
(uyum) içinde olmasıdır. Gün boyunca (süresince) vücudu IV
savunan bağışıklık sistemi aktifken (çalışırken) geceleri V
dinlenmeye geçer ve hücrel savunma azalır.

Bu parçada numaralanmış sözcüklerden hangisinin anlamı, ayraç içinde verilenle uyuşmamaktadır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

Örnek 5 TYT/2023

Birine "Gerçekçi ol!" dediğinizde aslında beklentilerini düşür demek istersiniz çünkü karşınızdaki kişinin, sizin çoktan ---- ya da zaten hiç sahip olmadığınız bu hayatın ---- meydan okuyan hayalleri vardır.

Bu cümlede boş bırakılan yerlere sırasıyla aşağıdakilerden hangisi getirilmelidir?

- A) yok saydığınız - güzelliklerine
B) kabullendiğiniz - durağanlığına
C) unuttuğunuz - imkânlarına
D) yenildiğiniz - güçlüklerine
E) vazgeçtiğiniz - sınırlarına

A. TEMEL (GERÇEK) ANLAM

- Bir sözcüğün tek başına söylendiğinde akla ilk gelen anlamıdır. Sözlüklerde **ilk sırada** yer alır.
- Aşağıdaki cümlelerde, altı çizili sözcükler temel anlamıyla kullanılmıştır.
- **Diş** çürüğü, ciddi bir ağrıya sebep olabilir.
 - Mermer, **sert** bir maddedir ve dayanıklıdır.
 - Tehlike anında arka bahçeye **kaçarsınız**.
 - Sağlam bir **bağ** yardımıyla tenekeyi aşağı sarkıtacağım.

B. YAN ANLAM

- Sözcüklere benzerlik ilgisi, yakıştırma gibi yöntemlerle kazandırılan, **temel anlamla yakından ilgili, ikinci dereceden** anlamlardır. Bir sözcüğün birden çok yan anlamı olabilir.
- Ağız kokusu için iki **diş** karanfil öneririm. (İnsanın dişine benzetilmesi yoluyla anlam kazanmış.)
 - Yüksek bölgelerde **sert** iklime hazırlıklı ol. (Bir maddenin sertliği iklime yakıştırılmış.)
 - **Sert** adımlarla üzerimize yürüyüp bizi korkutmak istedi. (Adımlardaki kararlılık ve korkutucu tavır, bir maddenin sertliğiyle ilişkilendirilmiş.)
 - Hâl ve hareketlerindeki tüm neşe **kaçmıştı**. (Neşenin yok olması, başka bir yere gitmesi anlamında "kaçmak" ile ilişkilendirilmiş.)
 - İki **bağ** semiz otundan salata yaptık. (Bitkinin belli miktarlarda bağlanması, "demet, deste" anlamını ortaya çıkarmış.)

Örnek 6 ÖSYM / 2018 Öncesi

"Kullanmak" **sözcüğü**, **aşağıdaki cümlelerin hangisinde** "sarf etmek" **anlamında kullanılmıştır?**

- A) Ali, otomobildeki yedek lastiği şu ana kadar hiç kullanmadı.
 B) Yasin, uzun süre bilgisayar kullanmanın olumsuz etkilerini araştırarak.
 C) Hatice, kendisine gönderilen parayı idareli kullanması gerektiğini biliyordu.
 D) Sema, sabahları evinden işine giderken toplu taşıma araçlarını kullanıyordu.
 E) Eymen, elindeki şemsiyeyi on yıldır kullandığına kimseyi inandıramadı.

C. MECAZ (DEĞİŞMECELİ) ANLAM

- Bir **sözcüğün**; **temel ve yan anlamlarından uzaklaşıp** benzerlik ilgisiyle ya da benzerlik dışı ilgilerle, **başka bir sözcüğün yerine kullanılarak** kazandığı anlamdır.
- Sözcükler cümlelerin ya da söz öbeklerinin içinde mecaz anlam kazanır.
- Deyimler ve atasözlerinde mecaza çok rastlanır.
- Aramızdaki **bağ** çocukluk yıllarımıza dayanır.
 - **Sert** bir zihniyetin etkisinden kurtulmak zaman alır.
 - İtirazlarınız aynı tonda devam edemeyeceği için bir süre sonra **sönecek**.
 - Maçın bitimine on beş dakika kala atılan gol, taraftarları **ateşlemişti**.
 - Toplantıda belirlediğimiz **yol haritasına** kimse uymamıştı.
 - Cevap vermesi için onu epey **sıkıştırdılar**.
 - Meseleyi doğru değerlendirmeye **çapımız** yetmedi.
 - Konunun **derinliklerinden** bir türlü çıkamaz.
 - Evin **göz bebeği** olan küçük kız ihtimamla yetiştiriliyordu.
 - Onu çoğu zaman ikinci **adres**i olan sahilde bulurduk.

Örnek 7 ÖSYM / 2018 Öncesi

Son zamanlarda genç yetişkin edebiyatının hızla filizlendiği
 I
 söylenebilir. J. K. Rowling'in *Harry Potter* kitaplarıyla canlanan
 II
 ve S. Meyer'in *Alacakaranlık* serisinin, kelimenin tam anlamıyla
parlattığı kahramanlarla devam eden süreç, özellikle S. Collins'in
 III
Açlık Oyunları'yla taçlandırdığı yoldan ilerliyor. Bu sürece
 IV
 yüksek bütçeli ve beyaz perdenin genç yıldızlarıyla renklen
 uyarlama filmlerin etkisi inanılmaz...
 V

Bu parçadaki altı çizili sözcüklerden hangisi mecaz anlamda kullanılmamıştır?

- A) I B) II C) III D) IV E) V

D. SÖZCÜĞÜN TERİM ANLAMI

- Bilim, sanat, teknik, eğitim, ekonomi gibi alanlarla; çeşitli iş ve mesleklerle ilgili özel kavramları anlatan sözlere **terim** denir.
- Bazı terimler özel olarak türetilir, gündelik dilde yer almaz. Bazıları ise gündelik dilden alınır.
- Ölçü, uyak, beyit, seci, aliterasyon... (Edebiyat terimleri)
- Üçgen, açı, yükseklik, açıortay... (Geometri terimleri)
- Tuş, boyunduruk, kurt kapanı... (Güreş terimleri)
- Perde, sahne, suflör... (Tiyatro terimleri)
- Maçın son saniyesinde gelen **sayı**, takımı şampiyonluğa ulaştırdı.
- Üçüncü **mısra**da orijinal bir imge kullanılmış.
- Provalarda **rejiye** büyük sorumluluk düştü.
- **Terhisine** üç gün kala ayağı burkuldu.
- Üçüncü **golden** sonra tribünler iyice coştı.
- Hemşire, çocuk için yeni bir **iğne** seçti.
- **Kotta** bir daire kiraladık, yarın taşınacağız.

E. SOYUT VE SOMUT ANLAM

- Duyu organlarından herhangi biriyle algılanabilen (madde ya da cisim özelliği taşıyan) varlıkları bildiren sözcükler **somut** anlamlıdır. "Somut"un karşıtı "soyut"tur. Buna göre duyu organlarıyla algılanamayan, madde ya da cisim olarak var olmayan, varlığına düşünce yoluyla karar verilebilen kavramlar **soyuttur**.
- Taş, su, hava, kafa, beyin, yürek... (Somut varlıklar)
- Korku, bilgi, güzellik... (Soyut kavramlar)

Somutlaştırma: Soyut olan bir kavramın mecaz yoluyla somutlaştırılmasıdır. Benzetme ve eğretilmeler somutlaştırmanın önemli bir aracıdır.

- **İyi niyetlerim** ıssız bir limana demir attı. ("İyi niyet", kapalı eğretilme yoluyla, bir gemiye, tekneye benzetilerek somutlaştırılmıştır.)
- **Umutlarım** suya düştü. ("Umut", kapalı eğretilme yoluyla bir nesneye benzetilerek somutlaştırılmıştır.)
- İçinde bir **şefkat** filizleniyor. ("Şefkat", kapalı eğretilme yoluyla somutlaştırılmıştır.)
- Onun sözleri, **gururumu** yaraladı. ("Gurur", kapalı eğretilme yoluyla somutlaştırılmıştır.)

Soyutlaştırma: Somut anlamlı bir sözcüğe soyut bir anlam kazandırılmasıdır. Soyutlama, sözcüğe mecaz anlam kazandırma yollarından biridir.

- Sende **kalp** olsaydı çocuğu ağlatacak şekilde konuşmazdın. ("Kalp" sözcüğü somuttur ancak cümlede "duygu, his" yerine kullanılmıştır.)
- Deyimlerimizde de bu duruma çok rastlanır.
- Kafam **kazan** oldu: "Rahatsız olma" soyut durumu benzetme yoluyla somutlaştırılmıştır.
- **Kalın kafalı:** "Kavrayışı kıt olma" soyut durumu somutlaştırılmıştır.

Örnek 8

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde somutlama söz konusudur?

- Bugüne kadar bize yaptığınız iyilikleri untabilmemiz hiçbir zaman mümkün değil.
- Terk edilmiş ve neredeyse yıkılmak üzere olan binanın her yanı örümcek ağlarıyla kaplanmıştı.
- Kahve köşelerinde ya da ekran karşısında gençliklerini çürüten insanlarımızı mutlaka kurtarmalıyız.
- Hüzün, benim en sevdiğim ve benimsediğim duygulardan biri olmuştur her zaman.
- Arkadaşının omzuna yaslanmış ağlayan genç adam çok çaresiz görünüyordu.

F. ARGO

- Aynı meslek ya da topluluktaki insanların, bazı grupların (külhanbeylerin, öğrencilerin...) ortak dilden ayrı olarak oluşturdukları özel söz dağarcığıdır.
- Çeşitli kaynaklardan gelmiş, uydurulmuş, aykırı bir anlam yakıştırılmış sözcüklerden ve deyim benzeri söz öbeklerinden oluşur. Mecazlı sözcükleri de vardır.
- Kullanıcılara göre "külhanbeyi argosu", "meyhane argosu", "kayıkçı argosu", "hapishane argosu", "öğrenci argosu" gibi türlerinden söz edilebilir.
- papet: para
- papaz uçurmak: âlem yapmak
- dolma: yalan, hile
- aynasız: polis

SÖZE MECAZ ANLAM KAZANDIRMA YOLLARI

Benzetmeyle Yapılan Mecazlar

Anlam Aktarmalarıyla Yapılan Mecazlar

- Deyim Aktarması
- Ad Aktarması
(Mecazımürsel/
Düz Değişmece)

Dolaylı Söyleyişle Yapılan Mecazlar

- Tariz
- Kinaye
- Dolaylama
- Güzel Adlandırma

A. BENZETMEYLE YAPILAN MECAZLAR

Benzetme (Teşbih)

- Çocuğun kömür gibi siyah gözleri vardı.
Kendisine benzetilen Benzetme edatı Benzetme yönü Benzeyen
- Çocuğun **kömür gibi gözleri** ne de güzeldi.
- Çocuğun **kömür gözlerinin siyahlığı** etkileyiciymiş.
- Çocuğun **kömür gözleri** hemen dikkat çekiyordu.
- ▶ “Gözler”in, “kömüre” benzetilmesi dört cümlede de teşbihtir.
- ▶ Ancak ilk iki cümledeki teşbihlerde “benzeyen” ile “kendisine benzetilen” ayrımı açıkça ifade edildiği için mecaz yoktur.
- ▶ Mecaz, üçüncü ve dördüncü cümlelerde vardır. Çünkü “göz” doğrudan “kömür” olarak ifade edildiği (kömür göz) için gerçek anlamın dışına çıkmıştır.

Teşbihle yapılan şu mecaz örneklerini de inceleyiniz:

- Adamın o **sırtlan** bakışlarıyla karşılaşınca ürktüm.
- Baş ağrımı o **pamuk** elleriyle azaltacaktı.

Bilgi Notu

- ◆ Teşbihte “benzeyen” ve “kendisine benzetilen” ana unsurlardır. Teşbihler “benzetme yönü” ya da “benzetme edatı”nın kullanılıp kullanılmamasına göre ayrı ayrı isimlendirilmiştir:
- **Ayrıntılı (tam) teşbih:** Dört unsur da kullanılır.
- **Pekiştirilmiş teşbih:** Benzetme edatı kullanılmaz.
- **Kısaltılmış teşbih:** Benzetme yönü kullanılmaz.
- **Teşbihibeliğ (Güzel benzetme):** Yalnızca “benzeyen” ve “kendisine benzetilen” kullanılır.

Örnek 9

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde dört ögesi de bulunan bir teşbih vardır?

- A) Hilal kaşlarının altında iki simsiyah göz şefkatle parıldamaktadır.
- B) Birdenbire ortaya çıkan o çocukça neşesi bizi de gülümsetmişti.
- C) Yüzü, çiseleyen bir yağmur altındaki gül bahçesi kadar ferahlık veriyordu.
- D) İki yana sıralanmış evlerin duvarına kadar yer yer çökmüş bir yoldayız.
- E) Yanına hiç yaklaşmayın çünkü bugün tam anlamıyla barut gibi.

B. ANLAM AKTARMALARI

- ▶ Sözcüğün dile getirdiği kavramla bir başka kavram arasında benzerlik veya ilgi yoluyla bir ilişki kurarak sözcüğü o kavram için kullanmaya **aktarma** denir.

1. Benzerliğe Dayalı Aktarmalar (Deyim Aktarması)

- ▶ Deyim aktarması, bir varlığın özelliğini benzerlik ilgisile başka bir varlığa aktarmaktır.

Bilgi Notu

- ◆ Bu konu AYT kapsamında istiare (eğretileme) başlığı altında da anlatılacaktır.
- ◆ Benzerlik ilgisile oluşturulan teşhis (kişileştirme) ve intak (konuşturma) da aynı kapsamda değerlendirilir. Ancak bu konu, bu bölümde eğretileme, teşhis ve intak gibi kavramlarla değil; “insandan doğaya”, “doğadan insana”, “doğadan doğaya” ve “duyular arası” aktarma biçiminde sorulacaktır.

Deyim Aktarması Çeşitleri

İnsandan Doğaya Aktarma

- ▶ İnsana özgü özelliklerin doğadaki canlı-cansız varlıklara aktarılmasıdır.
- **Vefasız** bir kış güneşi yüzünü gösterip kayboldu.
- Rüzgârlar **şarkı söyler** söğütlere her akşam.
- Bütün ağaçların **keyfi kaçtı**.
- Bahar geldi, şimdi kuşlar **mutlu**.
- Adam, tam onu koparacağı sırada mor menekşe: "Bana dokunma!" diye bağırdı. (Cümlede menekşe konuştuğu için "intak" vardır. İntakın olduğu her yerde kişileştirme vardır.)
- **Hırçın** dalgalar tekneyi devirmek üzereydi.
- Pencerenin önüne **çekingen** bir kar tanesi düştü.

Bilgi Notu

- ◆ İnsandan doğaya yapılan kimi aktarmalarda "teşhis", "eğretilme" yoktur. Teşhis ve eğretilme olmadığı için mecaz da yoktur. Bu sözcükler "mecazsız yan anlam" kazanır.
- Tahta köprü'nün **ayakları** çökmüş.
- Vapurun **burnu** göründü.
- Dağın **eteğinde** kurulmuş bir köydü.
- ◆ Bu cümlelerdeki altı çizili sözcükler, aktarma yoluyla yan anlam kazanmıştır.

Örnek 10

Kapı çalınıyor, açıyorsun, kimse yok;
Karşında yün eğiren bir çöl gecesi

Bu dizelerdeki sanatlı söyleyişe benzer bir söyleyiş, aşağıdaki dizelerden hangisinde vardır?

- Beyaz düşlerine sığınmış sen
Düşlüyorsun gece getirmeyen güneşi
- Bir şey var ki hep birden paylaştığımız
Açılıyor ellerimizde bayraklar
- Kuşun nasıl uçtuğunu bilmeyiz
Bir yeşilin ne olduğunu da
- Birden bir kavak fısırlıyor pencereden
Hızla kapıyı örtüyor bir sokak
- Ah kimselerin vakti yok
Durup ince şeyleri anlamaya

Doğadan İnsana Aktarma

- ▶ İnsan dışındaki varlıklara ait niteliklerin, durumların insana aktarılmasıyla yapılır.
- **Çınarı** yok edebiyatın artık.
(Edebiyatın köklü, güçlü bir yazarı, çınara benzetilmiştir. Cümlede benzeyen söylenmemiş, kendisine benzetilen söylenerek "açık eğretilme" yapılmıştır. Doğadaki bir varlık olan "çınar"ın özelliği insana aktarılmıştır.)
- Sonunda bir **oduna** verdiler kızı.
(Damat, oduna benzetilerek benzeyen söylenmemiş ve "açık eğretilme" yapılmıştır. Doğadaki bir varlık olan "odun"un özelliği insana aktarılmıştır.)
- Adam birden **kükredi**.
[Adam, aslana benzetilmiş ama kendisine benzetilen söylenmemiş; onun bir özelliği belirtilip benzeyen (adam) söylenerek "kapalı eğretilme" yapılmıştır. Aslana ait "kükremek" özelliği insana aktarılmıştır.]

Doğadan Doğaya Aktarma

- ▶ Doğaya ait durum ve niteliklerin yine insan dışındaki varlıklara aktarılmasıyla yapılır.
- Gökten **inci taneleri** yağıyor.
[Yağmurun damlaları inciye benzetilmiştir. "İnci taneleri" bir özellik olarak "yağmur"a aktarılmıştır. Benzeyen söylenmeyip kendisine benzetilen (inci taneleri) belirtildiğinden "açık eğretilme" vardır.]
- Sabaha dek **uluyan** fırtınanın şiddeti azalacak gibiydi.
("Kurt, çakal, köpek" gibi hayvanlara ait "ulumak" özelliği "fırtına"ya aktarılmıştır.)

Duyudan Duyuya Aktarma

- ▶ Bir duyuya ait özellik başka bir duyuya aktararak yapılır.
- Yarasaların **keskin** çığlıkları insanı ürpertiordu.
[Dokunma duyusuna ait bir özellik (keskin), işitme duyusuna ait bir özelliğe (çığlık) aktarılmıştır.]
- Ahırdan çevreye **ekşi** bir koku yayılıyor. [Tatma duyusuna ait bir özellik (ekşi), koklamaya (koku) aktarılmıştır.]
- Resimlerde **yumuşak** renkleri kullanmış. [Dokunma duyusundan (yumuşak), görme duyusuna (renk) aktarma yapılmıştır.]

2. İlgiliye Dayalı Aktarma (Ad Aktarması / Mecazımürsel / Düz Değişmece)

- Bir kelimenin benzerlik dışında bir ilgiyle sözlük anlamından başka bir anlamda kullanılmasıdır.
- Bir başka deyişle bir sözün benzetme amacı güdülmeksizin anlamca ilgili olduğu bir başka söz yerine kullanılmasıdır.

İç-Dış İlgisi

- İkinci **tepsi** daha iyi pişmiş.
(Tepsinin içindeki yiyecek kastediliyor.)
- Şu **çuvalı** da ayıklayalım, kalkarız.
(Çuvalın içindeki madde kastediliyor.)
- **Ayağını** çıkarıp sessizce içeriye girdi.
(İçteki “ayak” söylenip dıştaki “ayakkabı” anlatılıyor.)
- **Macunu** ortasından sıkma.
(Tüp yerine “macun” söylenmiş.)
- **Tencere** kaynamaya başladı.
(Tencerenin içindeki “yemek” yerine “tencere” söylenmiş.)

Parça-Bütün İlgisi

- Aramızdaki yeni **yüzlerle** tanışmalısınız.
(“İnsan” yerine onun bir parçası olan “yüz” sözcüğü kullanılmış.)
- Bu genç **beyinleri** yetiştirmeli ve onlara sahip çıkmalıyız.
(“Yetenekli, zeki, genç insanlar” yerine “genç beyinler” denmiş.)
- Pazar günü gemi yükünü **Hopa'ya** indirecek.
(“Hopa iskelesi” yerine “Hopa” kullanılmış.)
- Bir çift **kanat** süzülde göğe.
(“Kuş” yerine “kanat” söylenmiş.)

Sanatçı-Eser İlgisi

- Müzayedede iki parça da **Picasso** var diyorlar.
(“Picasso'nun resimleri” yerine “Picasso” söylenmiş.)
- Gramofonda **Zeki Müren** dönüyor.
(“Zeki Müren'in söylediği şarkıları içeren plak” yerine “Zeki Müren” kullanılmış.)
- Bu çocuklara **Ömer Seyfettin'i, Sait Faik'i** mutlaka okutun.
(“Ömer Seyfettin'in, Sait Faik'in hikâyeleri” yerine yazarların isimleri verilmiş.)

Neden-Sonuç İlgisi

- On beş gündür **bereket** yağıyor, barajlar doldu.
(“Bereket”, nedeni olan “yağmur”un yerine kullanılmış.)
- **Tatil** yağıyor, her taraf bembeyaz.
(“Tatil”, nedeni olan “kar yağışının” yerine kullanılmış.)

Yer, Yön, Bölge-İnsan İlgisi

- Geç geleceğimi bizim **eve** söyleyiverin bir zahmet.
(“Evdeki insanlar” yerine “ev” denmiş.)
- **Masalarla** tek tek vedalaştı, helalleşti.
(“Masalardaki kişiler” yerine “masa” kelimesi kullanılmış.)
- **Doğu ile Batı**, felsefeyi kendi inançları üzerinden işlemiş.
(“Doğu ve Batı ülkelerinin insanları” yerine yön isimleri verilmiş.)
- **İş yerine** gösterdiği şaşırtıcı tepki, yılların birikiminden kaynaklanıyor.
(“İş yeri” sözü, orada çalışan insanların, yöneticilerin yerine kullanılmış.)

Araç-Eylem İlgisi

- Onun **direksiyonu** iyidir, korkma!
(“Direksiyon”la araba sürüşü kastedilmiş.)
- Adam, yıllardır **fırçasıyla** ekmeğini kazanıyor.
(“Fırça”yla kişinin resim yapısı kastedilmiş.)

Eşya-İnsan İlgisi

- **Raketlerimiz** turnuvada büyük başarı kazandı.
(“Raketler”le tenisçiler kastedilmiş.)
- Bizi orada bir **fötr şapka** kalabalığı karşıladı.
(“Fötr şapka”yla lider anlatılmak istenmiş.)

Örnek 11

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde mecazımürsel (ad aktarması) söz konusu değildir?

- Telefonunuzu kaydettim, müsait bir zamanda sizi ararım.
- Sinema gişesi bana öğrenci kimliğimi sorunca cüzdanıma uzandım.
- Tarkan'ın çaldığını duyunca hemen radyonun sesini açmıştır.
- Kaynayan kazanı ocaktan indirip soğuması için bir kenara koydu.
- Yokuşu gürültüyle tırmanan kamyon, egzozundan simsiyah dumanlar çıkarıyor.

C. DOLAYLI SÖYLEYİŞLE YAPILAN MECAZLAR

1. Tariz (Dokundurma)

► İğneleme, aşağılama, alay amacıyla bir sözü, gerçek anlamının anlattığı kavramın tam tersi bir kavramı anlatır biçimde kullanmaktır.

- O kadar **temiz** ki yıkanmaya ihtiyaç duymaz.
(“Pis” anlamında)
- Çok **cesursun**, bir çıtırtıdan bile ürküyorsun.
(“Korkak” anlamında)
- O kadar **açık** konuştu ki söylediklerinden hiçbir şey anlamadık. (“Anlaşılmaz” anlamında)
- **Üstün maharetiyle** masaya sadece zeytin, peynir koymuş.
(“Beceriksizlik” durumuna işaret edilmiştir.)

Bilgi Notu

- ◆ Kimi benzetmelerle de tariz yapılır.
- Bu **selvi boyuyla** üst dolaba zor yetişir. (kısa boylu)

2. Kinaye (Değınmece)

► Bir sözcüğün ya da söz grubunun cümlede hem gerçek hem mecaz anlamını düşündürecek tarzda kullanılması- na dayanan bir anlam olayıdır. Bu kullanımda mecaz anlam ağır basar.

- **Perde arkasında** kimlerin olduğunu bilmiyoruz.
(“Perde arkası” sözü “gizli olan taraf” anlamında mecazlıdır ancak gerçek anlamda “perdenin arkası” da düşünülebilir.)
- İçeri girince **yüzü kızardı**.
(“Yüzün kırmızı renk alması” gerçek anlam, “utanmak” mecaz anlamdır.)
- **Yokuş** çıkmayı göze alamayan hep **aşağıda** kalır.
(“Yokuş ve aşağı” sözcükleri gerçek anlamlarının dışında “yokuş”, yükselmek; “aşağı”, geride kalmak anlamında mecaz olarak kullanılmıştır.)
- Bulamadım dünyada gönüle mekân
Nerede bir **göl** bitse etrafı **diken**.
(Gerçek anlamının yanında “göl ve diken”, güzellikleri ve çirkinlikleri kastedecek biçimde kullanılmıştır.)

Bilgi Notu

- ◆ Kinaye daha çok deyim ve atasözlerinde görülür.
- Hamama giren terler.
- Rüzgâr esmeyince yaprak oynamaz.
- Ayağa kalkmak
- Ortada kalmak

3. Dolaylama

► Tek bir sözcükle anlatılabilen bir varlığı, ilgili olduğu bir- den çok sözcükle adlandırmaktır.

- balık → Derya kuzusu
- Atatürk → Büyük önder
- kaleci → File bekçisi
- kömür → Kara elmas
- Ankara → Türkiye’nin başkenti
- basketbol takımı → On iki dev adam
- aslan → Ormanlar kralı
- top → Meşin yuvarlak
- Sezen Aksu → Minik serçe
- Şanlıurfa’da tarım işçileri hasada başladı, **beyaz altın** me-
saisi yoğun olarak sürüyor. (beyaz altın → pamuk)
- Konaklama kapasitesinin artırılması ve festival etkinlikle-
ri **bacasız sanayinin** lokomotifi olacak. (bacasız sanayi →
turizm)

4. Güzel Adlandırma

► Ürperti, korku, tiksinti uyandıracak sözcükler yerine bu duyguları hafifleten, anlamı daha güzel sözcüklerle dile getirmektir.

- verem → İnce hastalık
- cin, peri → İyi saatte olsun
- ölmek → Sizlere ömür
- domuzlu → Denizli
- yılan → Yerde gezen

SÖZCÜKLER ARASINDA ANLAM İLİŞKİLERİ

- Sözcükler arasında ses ve anlam açısından değişik ilişkiler söz konusudur.
- Sözcükleri bu anlam ilişkileri açısından yorumlayabilmek, cümlede anlam, paragrafta anlam, anlatım bozuklukları hatta dil bilgisi sorularında kolaylık sağlayacaktır.

A. EŞ ANLAMLI (ANLAMDAŞ) SÖZCÜKLER

- **Yazılış ve söylenişleri farklı olduğu hâlde aynı kavramı karşılayan** (aynı anlama gelen) sözcüklere “eş anlamlı” (anlamdaş) sözcükler denir.
- Eş anlamlılık, genellikle, dilimize başka dillerden girmiş sözcüklerle Türkçe kökenli sözcükler arasında olur.
 - öğrenci - talebe
 - hediye - armağan
 - tabiat - doğa
 - esin - ilham
 - belge - vesika
 - acıma - merhamet
 - bencil - egoist
 - koşul - şart
- Sayıları fazla olmasa da **Türkçe asıllı bazı sözcükler arasında da eş anlamlılık ilişkisi bulunabilir.**
 - işitmek - duymak
 - göndermek - yollamak
 - küçük - ufak
 - yol - yöntem...

Bilgi Notu

- ◆ Anlamdaş sözcüklerin birlikte kullanılması duruluk ilkesini bozar ve anlatım bozukluğuna yol açar:
 - Dilekçeye **çabuk** ve **ivedi** cevap vermelerini beklemek safdillik olur.
 - Görevinizde terfi edişinizi gönülden **tebrik ederek kutlamak** isterim.
 - Gezi planımız hava sıcaklığının **sıfırın altında eksi** yedi derece olması sebebiyle ertelendi.
 - **Doğal** ve **tabii** afetlerden en az zararla kurtulmak, biraz öngörülü olmayı gerektiriyor.
 - Kimseyi **gerçek dışı yalan** haberlerle yanıltmaya hakkınız yok.

Bilgi Notu

- ◆ İki sözcüğün eş anlamlı sayılabilmesi için birbirinin yerine kullanılabilmesi gerekir. Bu durum; cümlede kullanıma, sözcüğün kazandığı anlama (yan anlam, mecazlı anlam, terim anlamı...) göre değişir. Yani anlamdaş bilinen iki sözcük, kullanıma göre, her yerde birbirinin yerini tutamaz.

- Yamaçta ak badanalı evler ışıldıyordu.
- Alnımız ak, başımız diktir.

Birinci cümlede “ak” sözcüğü temel anlamdadır, yerine “beyaz” kullanılabilir. Ancak ikinci cümledeki deyimde mecazlı olarak kullanılan “ak”ın yerine “beyaz” getirilemez. Yani “Alnımız beyaz...” kullanımı anlatımı bozar.

Örnek 12

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde altı çizili sözcüğün yerine ayraç () içindeki ifade getirilemez?

- Dar bir zamanda bu işi tamamlamamız çok zordu. (Vakit)
- Ormandaki kulübesinde bahtiyar olduğu belliydi. (Mutlu)
- Beyaz eşyaları alması için ona kefil olmuştum. (Aracı)
- Bizi düğününüze çağırmanıza gerçekten çok sevindik. (Davet etmek)
- Son derece itibarlı bir meslek olan öğretmenliği seçmişti. (Saygın)

B. YAKIN ANLAMLI SÖZCÜKLER

- Sözcüklerin yakın anlamlı olması, cümle içinde aynı bağlamda kullanılmasına bağlıdır.
 - coşku - heyecan
 - kaplamak - sarmak
 - mâni - engel
 - ağrı - sızı
 - utanmak - çekinmek
 - fena - kötü
 - göndermek - yollamak

- Ekonomik açıdan **sıkıntılı** günler geçiriyoruz.
- Paramızın olmadığı o **dar** zamanlarda bize kimse destek olmadı.
- ▶ Bu cümlelerde “sıkıntılı” ve “dar” sözcükleri arasında yakın anlamlılık söz konusudur.
- Aldığı haberden sonra **sıkıntılı** görünüyordu.
- Kendisine hediye edilen ayakkabı ayağına **dar** geliyordu.

Bu cümlelerde geçen “sıkıntılı” ve “dar” sözcükleri ise farklı bağlamlarda kullanıldıklarından yakın anlamlı sözcük kabul edilemez.

C. KARŞIT ANLAMLI SÖZCÜKLER

▶ Birbirine **zıt (karşit)** özellik, durum, kavram, olgu ya da eylemleri anlatan sözcüklerdir.

- iyi - kötü
- uzun - kısa
- yumuşaklık - katılık...
- iyileşmek - kötüleşmek
- kalınlık - incelik
- ucuz - pahalı

Bilgi Notu

- ◆ Eylemlerin olumsuz biçimleri ve bazı sözcüklerin özel bazı yapım ekleriyle kazandıkları olumsuzluk, “karşıtlık” olarak değerlendirilmemelidir. Karşıtlık, sözcüğün temel anlamıyla ilgilidir.

- “Açmak” sözcüğünün karşıtı “kapamak”tır. “Açmamak” onun olumsuzudur.
- “Tatlı” sözcüğünün karşıt anlamlısı “acı”dır. “Tatsız”, olumsuzluk anlamı taşıyan bir kullanımdır.

Bilgi Notu

- ◆ Karşıtlık, sözcüğün cümlede kazandığı anlama göre değişir.
 - Buraya çakacağımız çitanın cetvel gibi **doğru** olması gerekir.
 - **Doğru** düşünce, eninde sonunda değerini bulur.
 - **Doğru** söyle, koyunlara ne oldu?
- “Doğru” sözcüğünün karşıtı, birinci cümleye göre “**eğri**”, ikincisine göre **yanlış**, üçüncüsüne göre **yalandır**.

Örnek 13

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde “açık” sözcüğü “Topu kapalı pencerenin önüne koydum.” cümlesindeki “kapalı” sözcüğünün anlamca **karşıtıdır**?

- A) Gökyüzü açık, yağış ihtimali olduğunu sanmıyorum.
- B) Çekmeceleri açık bırakmamaya özen göstermelisin.
- C) Eleştiriye açık olduğunu söyleyenlere inanmaz.
- D) Yenilgiyi bu kadar açık kabul etmesi şaşılacak şey.
- E) Çocuklar açık bir alan buldu mu koşmaya başlıyor.

D. EŞ SESLİ (SESTEŞ) SÖZCÜKLER

▶ Yazılışları, okunuşları **aynı** olduğu hâlde anlamları arasında **ilgi bulunmayan** sözcüklere “eş sesli (sesteş)” sözcükler denir.

- Kara, ocak, çay, yüz, bağ, satır, sır, han, güç, kır, arı, dar, hayır, ilik, kurum...
- **Sağ** taraftaki yol direkt bizim sokağa çıkıyor.
- Dedemin en yakın arkadaşının hâlâ **sağ** olması bizi gülmüsetti.

(Birinci cümledeki “sağ” sözcüğü “sol” karşıtı yönü ifade etmektedir. İkinci cümlede ise “sağ”, “yaşamakta olan” anlamında bambaşka bir sözcüktür. Aralarında hiçbir anlam ilgisi yoktur.)

- **El** insanın en önemli organıdır bence.
- **El** elin eşeğini türkü çığırarak ararmış.

(Birinci cümledeki “el” sözcüğü “organ” anlamındadır. İkinci cümlede iki kez tekrarlanan “el”, “başkaları, yabancılar” anlamında ayrı bir sözcüktür. Aralarında anlamca hiçbir ilgi yoktur.)

- Aramızda iki **yaş** olmasına rağmen ben ona abla derdim. Koltuklar dün yıkandığı için hâlâ **yaş** olabilir.
- (Birinci cümledeki “yaş”, “doğuştan itibaren geçen süre” anlamındayken ikinci cümledeki “yaş”, “ıslak, nemli” anlamıyla başka bir sözcüktür.)
- **Kart** tavuğa piliç demek olur mu?
- Kırtasiyeden iki **kart** alıp çıkacağım.

- Göktürk hükümdarlarına kağan yerine **han** da denirdi. Geceyi geçireceğimiz **han** on beş kilometre mesafedeydi. (Birinci cümledeki “han” bir unvandır. İkinci cümledeki “han” konaklamaya yarayan bir yapıdır.)
- Felek kökten budadı
Vurdu bir **acı nacak** (nacak: küçük balta)
Ellere ben acırken
Ben oldum **acınacak**
(Bu örnekteki gibi, **bir sözcüğün sesleri iki ayrı sözcük oluşturacak biçimde kullanılarak** da sesteşlik oluşturulabilir.)

Bilgi Notu

- ◆ Sesteş sözcüklerle yapılan söz oyununa “**cinas**”, uyağa “**cinaslı uyak**” adı verilir.

E. GENEL VE ÖZEL ANLAMLI SÖZCÜKLER

- Birbirleriyle ilgili bazı varlıkları-kavramları anlatan sözcükler, **birbirinin anlamını kapsayacak biçimde** “genel” ya da “özel” anlam taşıyabilir. Böyle sözcüklerin cümledeki sıralanışıyla “özelden genele” ya da “genelden özele” bir anlatım ortaya çıkar.
- varlık, bitki, ağaç, çam, karaçam (Genelden özele)
- portre, resim, sanat (Özelden genele)
- site, apartman, daire, oda (Genelden özele)
- Amcalar, dayılar, teyzeler, halalar; tüm akrabalar geldi. (Özelden genele)

F. SÖZCÜKLERDE NİCELİK VE NİTELİK

- **Ölçü, sayı ve azlık-çokluk** (miktar) ile ilgili durumları bildiren sözcükler **nicel** anlamlıdır.
- Son **iki** günde havalar **çok** soğudu.
- Bahçeyi **alçak** bir duvarla çevirdiler.
- O **ince** kartonları davetiyeler için aldık.
- Çocuğun çıktığı dal epey **yüksekti**.
- **Ağır** kutuları taşımanıza yardım edelim.

- Somut olarak ölçüye vurulamayan özellikleri, nitelikleri, durumları ifade eden sözcükler **nitel** anlamlıdır.
- Resimler çok **güzel** çıkmış.
- Bize **ilginç** öyküler okurdu.
- Çardaktan **nefis** üzümler sarkıyordu.
- **Etkili** bir ses tonunuz var.
- Mevzuyu **derin** kavrayışı sayesinde çözdü.

Bilgi Notu

- ◆ Gerçek anlamıyla nicel sözcük, mecazlı kullanıldığında nitel anlam kazanabilir.
- Galiba biraz **soğuk** bir şaka oldu. (Mecazlı, nitel anlamı)
- **Alçak** insan, başkasını hiç düşünmez. (Mecazlı, nitel anlamı)
- O dizeye çok **ince** bir kinaye gizlenmiş. (“Hassas, anlaşılması güç” anlamında, mecazlı)

Örnek 14

Önemli bir literatüre sahibiz ve büyük isimlerle temas etme
I II
ihtimalimiz yüksek. Dezavantajıma rağmen ben de imkânları
III IV
zorlayarak birçok yazara ulaşıyorum.
V

Bu parçada numaralanmış sözcüklerle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

- I. sözcük nitel anlamlıdır.
- II. sözcük “sesteşlik” özelliğine sahiptir.
- III. sözcük “olanak” ile eş anlamlıdır.
- IV. sözcük mecazlıdır.
- V. sözcük “kolaylaştırmak”la zıtlık içerir.

SÖZ ÖBEKLERİNDE ANLAM

- ▶ Bazı sözcükler, cümlede tek başlarına anlam yüklenip görev üstlenebilir. Ancak çoğu kez başka sözcüklerle öbeleşerek cümlede görev alır.
- ▶ Ad tamlaması, sıfat tamlaması, edat öbeği, unvan öbeği gibi biçimsel özellikli sözcük öbekleri, dil bilgisi konularımızda anlam özellikleriyle ele alınacaktır. Bu bölümde, anlam yönünden önem taşıyan “kalıplaşmamış söz öbekleri” ile “ikileme, deyim, atasözü” gibi kalıplaşmış öbekler üzerinde duracağız.

KALIPLAŞMIŞ SÖZ ÖBEKLERİ

A. İKİLEMELER

- ▶ Aynı sözcüğün tekrarı ile ya da aralarında anlam veya ses yönünden ilgi-benzerlik bulunan iki (bazen ikiden çok) sözcüğün birlikte yeni bir anlamı ve görevi karşılayacak biçimde bir araya getirilmesiyle oluşmuş söz öbekleridir.
- ▶ İkileme, anlatıma güç katar. **Pekiştirme, kesinlik, abartma, olasılık, yaklaşıklık** gibi anlamlar, ikilemelerle güçlü ve öz-lü biçimde ifade edilebilir.

1. Anlamlarına Göre İkilemeler

- Şu yalan dünyaya geldim geleli
Tas tas içtim ağuları sağ iken (Abartma)
- Her yer **vicık vicık** çamurdu. (Pekiştirme)
- İşi **hemen hemen** yarıldılar. (Yaklaşıklık)
- **Önünde sonunda** benim elime düşeceksin. (Kesinlik)
- **Dereden tepeden** konuştular. (Belirsizlik)

2. Oluşumlarına Göre İkilemeler

Anlamsal Oluşum Yönünden

- ▶ Aynı sözcüğün tekrarı ile oluşanlar
 - Bunları babana **bir bir** söyle.
 - Makine **tıkır tıkır** çalışıyor.
- ▶ Eş ya da yakın anlamlı sözcüklerle oluşanlar
 - Dükkân **ağır aksak** işliyor. (Yakın anlamlı)
 - Döşek **delik deşik**ti. (Yakın anlamlı)
 - Biraz sonra **ses seda** kesildi. (Eş anlamlı)

▶ Karşıt anlamlı sözcüklerle oluşanlar

- Oraları **az çok** ben de bilirim.
- **İleri geri** konuştu durdu.

▶ Biri anlamlı biri anlamsız sözcüklerle oluşanlar

- **Yamru yumru** bir tenekeyi sofra altlığı yaptık. (“Yamru” anlamsız)
- **Estek köstek** derken adamı ikna ettik. (“Estek” anlamsız)

▶ Her ikisi de anlamsız sözcüklerle oluşanlar

- **Abur cubur** yiye yiye midmeyi bozdu.
- Akşam, **süklüm püklüm** evin yolunu tuttular.
- **hüngür hüngür, şırıl şırıl, tiril tiril, vızır vızır...**

▶ Bir sözcüğün, ünlüyle başlaması hâlinde başına “m” sesi eklenmesiyle, ünsüzle başlaması hâlinde ilk sesin yerine “m” sesinin getirilmesiyle oluşanlar

- **Şaka maka** derken çocuğu boğuyorduk.
- Birkaç **örtü mörtü** bulun işte.

Biçimsel Oluşum Yönünden

▶ Eksiz ikilemeler

- **Ses seda, estek köstek, iyi kötü, yavaş yavaş...**

▶ Durum ekleriyle oluşturulan ikilemeler

- **İkide bir, kıyıda köşede, inceden inceye, şurada burada, iğneden ipliğe...**

▶ “mi” soru ekiyle oluşturulan ikilemeler

- **Güzel mi güzel** bir yermiş.

▶ Ad tamlaması biçimli ikilemeler

- **Beterin beteri** bir belaya düştük.
- **Yıllar yılı** bekledim.

▶ Bağlaçlı ikilemeler

- Bu işi **ancak ve ancak** sen çözersin.

Bilgi Notu

- ◆ İkilemeyi oluşturan sözcükler, cümlede birlikte görev yapar. Bu sözcüklerin ayrı ayrı öge olmaları mümkün değildir.

- Bahçeyi iki günde **baştan başa** kazdı. (Değişik çekim ekleri ile yapılan ikileme, zarf tümleci olmuştur.)

- Alnında **halka halka**dır kâkülü. (“Halka halkadır” ikilemesi yüklemidir.)

3. Görevlerine Göre İkilemeler

- İkilemeler cümlelerde genellikle varlıkların özelliklerini bildirmekte kullanılarak sıfat, eylemlerin özelliklerini belirterek belirteç (zarf) görevi yapar.
- İkilemelerin, isim (ad) gibi kullanılıp cümlede özne, nesne, dolaylı tümleç olması; ek-eylem olarak yüklem olması da mümkündür.
- Pazara **araba araba** meyve taşıdılar. ("meyve"nin sıfatı)
- Biraz uzakta durduktan sonra **ezile büzüle** yanına gittim. ("gitmek" fiilinin zarfı)
- Yaz mevsimi benim için **bağ bahçe** demektir. (İsim görevindedir.)
- Gele gide** balıkçılarla ahabap oldu. (Zarf tümleci)
- Şimdi **saçını başını** yoluyormuş. (Nesne)
- Bu hâliyle **şuradan şuraya** gitmez. (Dolaylı tümleç)
- Çocuğun gözleri **ışıl ışıl**dı. (Yüklem)
- Dünkü maça **çoluk çocuk** gelmiş. (Özne)

Örnek 1

Aşağıdaki cümlelerin hangisinde ikileme, anlamsal kuruşu bakımından diğerlerinden farklıdır?

- A) Pek ağır sızı hissetmiyor gibiydi.
- B) Dünya âlem karşı çıksa da yolumdan dönmem.
- C) Tarlada derme çatma bir kulübe yapmış.
- D) Zamanla yol yordam öğreneceksin.
- E) İleri geri konuşursan istemediğini duyarsın.

Bilgi Notu

- İkilemeyi oluşturan sözcüklerin arasına noktalama işareti girmez.
- Geldiğimizden beri **dere tepe** gezip duruyoruz.
- İnsan, vazifesini **oflaya puflaya** mı yapar?

Bilgi Notu

- Yinelenen sözcükler arasına noktalama işareti girmişse bu sözcüklerin görevi farklıdır. Anlam ve görev birliği, dolayısıyla da ikileme oluşmaz.
- Elini, elimden** çekip yorganın altına aldı.

B. DEYİMLER

- Bir **özelliliği, kavramı ya da durumu** anlatan, **kalıplaşmış, çoğunlukla mecazlı** söz öbekleridir. Deyimler halkın ortak malıdır.

1. Deyimlerin Biçim Özellikleri

Kalıplaşmışlık

- Her deyim belli bir biçimsel kalıbı vardır. Deyimi oluşturan sözcükler, eş anlamlılarıyla da olsa **değiştirilemez**; yerlerine başka sözcük kullanılamaz.
- Korktuğum başıma geldi**, harmanı bitirmeden yağmurlar bastırdı. (Deyim "çekindiği başına gelmek" biçiminde kullanılamaz.)

Ad ya da sıfat tamlaması biçimli deyimler

- Ecel beşiği (tehlikeli yer, araba vs.), el emeği, ana kuzu-su, çingene düğünü; canlı cenaze, bir Köroğlu bir Ayvaz, biçilmiş kaftan...

İkileme biçimli deyimler

- Belli başlı, baştan ayağa, allı güllü, alttan alta, dengi dengine, derli toplu... (Bazı ikilemeler başka sözcüklerle birlikte deyimleşir: **haşır neşir** olmak, **ele güne karşı**, **ucu bucağı bulunmamak**...)

Değişik biçimlerde öbekselen deyimler

- Ağzı sıkı, eli maşalı, yerden göğe kadar, ele güne karşı...

Bilgi Notu

- Ayrı düşünüldüğünde deyim özelliği taşıyan, bitişik yazılan sözcükler deyim olarak değerlendirilmez. Bunlar birleşik sözcük örneğidir.
- darboğaz, kabadayı, açık göz**...

Eylem anlamlı bir mastarla ifade edilebilenler

- Abayı yakmak, bel bağlamak, cebinden çıkarmak, gücüne gitmek, öne sürmek, attan inip eşeğe binmek, at izi it izine karışmak...

Cümle özelliği taşıyanlar

- Ağzından yel alsın.
- Yaya kaldın tatar ağası.
- Çuhasını giymedikse kenarını kuşandık.

Karşılıklı konuşma ya da öykücük biçiminde olanlar

- Dilenciye hıyar vermişler, eğri diye beğenmemiş.
- Besledik, büyüttük danayı; tanımaz oldu anayı.
- Tencere dibin kara, seninki benden kara.

Ölçü ve uyak özelliği taşıyan deyimler

- Karaman'ın koyunu / sonra çıkar oyunu. (Yedişer heceli iki dize)
- Ya bu deveyi gütmeli / ya bu diyardan gitmeli. (Sekizer heceli iki dize)